

ALEVİLİK VE BEKTAŞILIKTE “RIZA(LIK) VE RAZI(LIK)” KAVRAMININ ANLAM DÜNYASI*

*THE WORLD OF MEANING OF THE CONCEPT OF “RIZA(LIK) AND
RAZI(LIK)” IN ALEVISM AND BEKTASHISM*

Ali TANRIVERDİ**

Özet

Alevilik-Bektaşılık inanç ve tasavvufi yapısında yer alan kavramlar yalnızca dinî terminolojiyi değil; tarihsel tecrübeyi, tasavvufi derinliği ve erkân merkezli bir inanç felsefesini birlikte yansıtan çok katmanlı bir anlam evreni sunar. Bu kavramların özgünlüğü, Alevi-Bektaşî geleneğinin kendine has dilini, üslubunu ve yorum biçimini ortaya koyar. Söz konusu dil; sosyal, kültürel ve dinî süreçler içerisinde şekillenmiş olup salt kavramsal bir aktarım değil, inancın içsel manasını görünür kılan emik (içeriden) bir anlatım biçimidir. Bu yönüyle Alevi-Bektaşî inanç dili, inancı yaşayan öznenin düşünsel ve kültürel dünyasını simgesel imgeler aracılığıyla dışa vurur. Bununla birlikte, bu özgün kavram dünyası kimi zaman tasavvufi arka planı bilinmediğinde belirsizliklere yol açabilmektedir. İnancı içselleştirenlerle ona dışarıdan yaklaşanlar arasındaki anlam farklılığı, özellikle kavramların kullanımı bağlamında anlaşılma gücü doğurur. Bu bağlamda Alevilik-Bektaşılık inanç ve tasavvufi yapısında merkezî bir yere sahip olan “rıza(lık)” ve “razı(lık)” kavramlarının bütüncül ve sistematik biçimde ele alındığı kapsamlı akademik çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Bu çalışma, söz konusu kavramsal boşluğu doldurma amacıyla Aleviliğin yazılı kaynakları temelinde rızalık kavramını inceleyerek içeriden bir bakış sunma gayretindedir. Ayet ve hadislerle birlikte klasik ve geleneksel Alevi-Bektaşî metinleri esas alınarak rıza(lık) ve razı(lık) kavramlarının İslam düşüncesindeki genel çerçevesi ile Alevi-Bektaşî inanç dünyasındaki özgün anlam alanı emik bir perspektifle ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Teoloji, İnanç, Alevilik, Bektaşılık, Rıza(lık) ve Razi(lık).

* Araştırma Makalesi; Gönderilme Tarihi: 03.02.2026; Kabul Tarihi: 06.04.2026; Yayımlanma Tarihi: 15.05.2026.

** Dr., Alevi-Bektaşî Kültür ve Cemevi Başkanlığı, Alevi-Bektaşî Kültür ve Cemevi Uzmanı, e-posta: tanriverdiali457@gmail.com, Orcid: 0000-0001-6425-6345.

Abstract

The concepts embedded in the Alevi-Bektashi world of belief present a multilayered universe of meaning that reflects not only religious terminology, but also historical experience, Sufi depth, and an erkân-centered philosophy of belief. The distinctiveness of these concepts reveals the unique language, style, and mode of interpretation specific to the Alevi-Bektashi tradition. Shaped through social, cultural, and religious processes, this language is not merely a conceptual means of transmission; rather, it is an emic (insider) mode of expression that renders the inner meaning of belief visible. In this respect, Alevi-Bektashi religious language articulates, through symbolic imagery, the intellectual and cultural world of the believing subject who lives that faith. At the same time, this distinctive conceptual universe may at times give rise to ambiguities when its Sufi background is not known. The difference in meaning between those who internalize the belief and those who approach it from the outside creates difficulties of understanding, particularly with regard to the contexts in which concepts are used. In this context, it is observed that comprehensive academic studies addressing the concepts of *rıza(lık)* and *razı(lık)*, which occupy a central place in the Alevi-Bektashi system of belief and thought, holistically and systematically, remain limited. By seeking to fill this conceptual gap, this study endeavors to offer an insider perspective through an examination of the concept of *rızalık* based on the written sources of Alevism. Drawing on Qur'anic verses and hadiths together with classical and traditional Alevi-Bektashi texts, the study attempts to present, from an emic perspective, both the general framework of the concepts of *rıza(lık)* and *razı(lık)* in Islamic thought and their distinctive semantic field within the Alevi-Bektashi world of belief.

Keywords: Theology, Belief, Alevism, Bektashism, Rıza(lık) and Rız(lık).

Giriş

Alevilik-Bektaşilik inanç ve tasavvufi yapısı; sosyal, dinî ve kültürel bir çerçevede incelendiği zaman söz konusu sistemin kendine özgü zengin bir kavram haritası ve anlam dünyası olduğu görülecektir. Bu kavramlar, inancın gerek kurumsal yapısını gerek soyut düşünselliğini emik olarak (içeriden bir bakışla) açıklayan ve söz konusu yapının anlam evrenini genişleten önemli imgeler ve sembollerdir. Bu imge ve sembollerin dil aracılığıyla oluşturduğu iletişim modeli kendine has irfani bir üslup ve bu üslup etrafında şekillenen bir geleneği (sır dili) inşa etmiştir. Bu anlamda Alevilik-Bektaşilik inanç ve tasavvufi yapısını açıklığa kavuşturmak için onun asırlar boyunca kendini ifade ettiği kavramlara yoğunlaşmak gerekmektedir. Bu metot, inanca içeriden bakma ve inancı kendi kavramları üzerinden bir yorumlama imkânı tanır. Öte yandan söz konusu Alevilik-Bektaşilik inanç ve tasavvufi yapısı olduğu zaman bu bakış açısı daha fazla ehemmiyet kazanmaktadır. Tarih boyunca dışarıdan yapılan adlandırma ve tanımlamalar, Alevi toplumunu kendi iç dinamikleri ve bakış açısıyla ele almak yerine; bu inanç topluluğunu kendisine ait olmayan teolojik terminoloji ve kavramsal kalıplar içine yerleştiren bir yaklaşımı beraberinde getirmiştir. Alevi-Bektaşî toplumu son 35 yıldır bilimsel çalışmalara tüm şeffaflığıyla konu olsa da hâlâ kendine ait olmayan kavramlarla tanımlama girişimlerine maruz kalmaktadır. Dolayısıyla bu çalışmanın amacı rıza ve onay kavramlarını, diğer birçok kavram gibi, yerel bir çerçeveden incelemek ve Alevilik-Bektaşilik inanç ve tasavvufi yapısı içindeki anlamlarına ve kullanımlarına odaklanmaktır. Bu vesileyle Alevilik-Bektaşilik inancının sahip olduğu bakış açısının anlamlandırılmasına bir katkı sunulacaktır. Özellikle Alevi-Bektaşî terminolojisinde “hüs-n-i rıza”, “bâb-ı rıza”, “tâc-ı rıza”, “rıza şehri”, “rıza-yı Hak”, “aşk-ı rıza”, “teslim-i rıza” ve “rıza lokması” gibi kavramların muhtevası anlaşılmalı olacaktır. Söz konusu çalışma salt kavramların ne olduğunu incelemekle kalmamış, aynı zamanda asırlarca süregelen bu kavramların Alevilik ve Bektaşilik inancının neresinde durduğu, onun için mahiyetinin ne olduğu ve onun anlam evreninde (sır dilinde) karşılığının ne olduğunu da aydınlığa kavuşturmaya çalışmıştır. Amaç, güncel çalışmalarda ortaya konulan kavramlar üzerinden bir anlam kargaşasının önüne geçmek ve çalışmanın muhtevasını inancın yazılı kaynakları üzerinden sunmaktır.

“Rıza(lık) ve razı(lık) kavramları üzerinden yapılan bu çalışma neden bu kadar önemlidir?” sorusuna gelince, Alevilik inancının temel esasları içine yerleştirilen rıza(lık) ve razı(lık) kavramlarının bizatihi Kur’an’ın temel emirleri arasında olması çalışmayı muhataplarınca dinî açıdan anlamlı kılmaktadır. Çünkü İnsan suresi 9. ayette geçen “Size sırf Allah rızası için yemek yediriyoruz. Sizden ne bir karşılık ne de bir teşekkür bekliyoruz.” (Yazır, 2023, s. 485) şeklindeki ifadeler, zamanla İslam fırkaları içinde rıza(lık) ve razı(lık) kavramlarına önemli bir parantez açmıştır. Bu parantezin muhtevası salt dinî olmayıp bu alanda yetişmiş erenlerin sosyal, kültürel ve ekonomik ahlakının da temelini oluşturmuş ve toplumsal olarak İslam dünyasının gündelik sosyal yaşam pratiklerine ve ticari ahlakına asırlarca yön vermiştir. Bu hareketin erenleri rıza(lık) olarak ve razı(lık) vererek kitleleri İslam’a davet etmiştir. Bu irşat faaliyetlerinde, Pir-i Türkistan Ahmet Yesevî’yle ekol hâline gelen Yeseviyye tasavvuf hareketi içinde yetişmiş pek çok yol önderi bulunmuştur. Bu tasavvufi hareketin “rıza”da simgeleştiği ve anlam bulduğu sembol ise “tahta kılıç”¹ metaforu olmuştur.

1 Tahta Kılıç: Barışı tercih etme anlayışını temsil eden; irşat, ikna ve terbiye kavramlarını sembolize eden; düşmanı öldürerek toprak fethetmekten ziyade gönüllerin fethini ifade eden ve bu yönüyle Hz. Ali’nin Zülfikar adlı kılıcının bâtını anlamıyla ilişkilendirilen sembolik bir nesnedir (Duymaz, 2019, s. 192).

1. Rıza Kavramı ve Kur'an-ı Kerim'deki Yeri

Türk Dil Kurumuna göre “rıza”; razı olma, isteme ve istek anlamına gelmektedir. Genel olarak Arap lisan ve kamuslarında; hoşnut ve memnun olmak, tasvip etmek ve beğenmek anlamında da kullanılan kelime, esas itibarıyla özgün ağırlığını dinî terminolojide bulmaktadır.

Rıza(lık) ve razı(lık) kavramlarının Kur'an-ı Kerim'de doğrudan ya da dolaylı biçimde hangi sure ve ayetlerde yer aldığı tespitini kavramların Kur'ani bağlamını ortaya koyarak çalışmanın ilerleyen bölümlerinde yapılacak analizlerin daha sağlıklı ve anlaşılır bir zemine oturmasına katkı sağlayacaktır. Bu anlamda Elmalılı Hamdi Yazır (2023)'a ait *Nüzul Sırasına Göre Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meali ve Muhtasar Tefsiri* adlı çalışmada söz konusu kavramlara ilişkin şu ayetler dikkati çekmektedir:

Size sırf Allah rızası için yemek yediriyoruz. Sizden ne bir karşılık ne de bir teşekkür bekliyoruz (İnsan Suresi, 9), (Yazır, 2023, s. 485).

Allah o kitapla rızası ardınca gidenleri, kurtuluş yollarına götürecektir ve izniyle onları karanlıklardan aydınlığa çıkarıp, doğru bir yola ulaştıracaktır (Mâide Suresi, 16), (Yazır, 2023, s. 535).

Onlar Rableri katındaki mükâfatı altlarından ırmaklar akan And cennetleridir. Orada ebedi olarak kalacaklardır. Allah onlardan razı olmuş, onlar da O'dan razı olmuşlardır. İşte bu mükâfat Rabbine saygı gösterenler içindir (Beyyine Suresi, 8), (Yazır, 2023, s. 490).

Dön Rabb'ine, razı etmiş ve razı edilmiş olarak (Fecr Suresi, 28), (Yazır, 2023, s. 24).

Ne olurdu, bunlar, Allah ve resulünün kendilerine verdiklerine razı olsalardı da şöyle deselerdi: Allah bize yeter. Allah bize lütfundan verecektir; resulü de. ... (Tevbe Suresi, 59), (Yazır, 2023, s. 559).

Kur'an-ı Kerim'de geçen söz konusu surelerin ayetlerinde rıza(lık) ve razı(lık) kavramları daha çok iki anlam üzerinde birleşmektedir. Bunlardan birincisi kulun Allah'tan rıza dileme hâli, ikincisi ise Allah'ın kuldan razı olma hâlidir. Dolayısıyla “rıza” hâli, hayra çıkmaya vesile olan ve Allah'ın rızasını kazanmak üzere kişinin eylemlerini kötü işlerden uzak olarak şekillendirme hâlidir. Zira İslam dinine göre, Allah'ın emir ve buyruklarına uyulmasının neticesi, Allah'ın rızasına mazhar olmaktır. Bu razı olma hâli ile ilgili olarak Fetih suresi 18. ayette Allah'ın razı olduğu kullar hakkında şöyle bir ifade yer almaktadır:

And olsun ki (Hudeybiye'de) o ağacın altında sana biat ederlerken Allah o müminlerden razı olmuştur. Allah onların kalplerinde olanı bildi de üzerlerine huzur ve güven indirdi ve onları yakın bir fetihle mükâfatlandırdı (Fetih Suresi, 18), (Yazır, 2023, s. 526).

Kur'an-ı Kerim, bir toplumda yaşayan bireyin sosyal, ekonomik ve siyasi hayatında Allah'ın rızasını kazanmayı merkeze alan bir yaşam modeli sunar. Hayat rehberi olarak Kur'an çerçevesinde formüle edilebilecek bu durum, bireye yaşadığı toplumda erdemli bir yaşam sunmaya çalışır. İşte bu erdemli toplum tasavvurunun oluşmasında Kur'an-ı Kerim, bireyin yaratıcısına olan rıza(lık) ve razı(lık) durumunu birincil derecede normatif bir akide olarak önemser ve önceler (Bilgiz, 2020, 22-23). Zira Kur'an-ı Kerim ayetlerinin Allah tarafından Cebrail aracılığıyla Hz. Muhammed'e bildirildiği tarihsel dönemler göz önüne alındığında, her bir ayetin Müslümanların

zor durumunda ya da bir toplumsal çıkmaza girdikleri vakitlerde Peygamber’e nazil olduğu görülür. Bu açıdan Kur’an ayetleri yaşamın her alanını içine alır. Zaten ayetlerin iniş sırası ve belirli bir dizimi bu düşüncüyü destekler niteliktedir (Keskioglu, 1987, s. 118-125).

Örneğin hiçbir karşılık beklemeden sırf Allah rızasını kazanmak için yardım eden müminler için Leyl suresinin 17-21. ayetleri de tıpkı İnsan suresi dokuzuncu (9.) ayetindeki anlayışı paylaşır.

Malını Allah yolunda verip arınan takvâ ehli ise ondan (ateşten) uzak tutulur. O öyle biridir ki, hiç kimsenin kendisi üzerinde karşılığını ödeyeceği bir hakkı olmadığı halde sırf yüce rabbinin rızasını kazanmak için yardım eder. Ve sonunda hoşnut da olacaktır (Leyl Suresi, 17-21. ayet).²

Ayetlerin iniş sebebi belirli olaylar olsa da içerdiği hükümler ve verdiği mesajlar evrensel nitelik taşır. Müşrikler, müminlerin gerçekleştirdiği hayırlı davranışları bir karşılık veya menfaat beklentisiyle yaptıklarını ileri sürmüşlerdir. İlgili ayet, bu iddialar vesilesiyle temel bir ahlak ilkesini ortaya koymaktadır. İslam dinine göre iman ve amel bakımından takva mertebesine erişmiş bir mümin, iyilik yaparken mutlaka dünyevi bir karşılık bekleme düşüncesiyle hareket etmez. Zira İslam dinine göre müminin; sahip olunan her nimetin Allah’ın ihsanı olduğuna ve iyiliklerin esas itibarıyla herhangi bir çıkar hesabına dayanmaksızın, yalnızca Allah’ın rızasını gözeterek yapılması gerektiğine inanması beklenilir. Bu çerçevede söz konusu ayetler, müşriklerin bencil ve menfaat merkezli zihniyetlerini yansıtan iddialarını geçersiz kılmakta ve reddetmektedir. Aynı şekilde Hz. Muhammed’le muhatap olmak isteyen Kureyş eşrafına yönelik gösterilen tavırda da bu durumu görmek pekâlâ mümkündür. Kureyş ileri gelenleri Hz. Muhammed ile görüşmek için onun etrafındaki yoksulların kovulmasını talep eder; bu durum üzerine ilahi bir uyarı gelir. Bu ilahi uyarı Kur’an-ı Kerim’de yer alan Enam suresi 52. ayettir: “Sabah akşam Rablerinin rızasını isteyerek ona yalvaranları (Kureyş büyüklerinin arzusunun uyarak) kovma (En’âm Suresi, 52)”.³

Öte taraftan Bakara suresinin 130-134. ayetlerine gönderme yapan Tabâtabâî ise “rıza(lık)” kavramını ulaşılmaması gereken bir mertebe olarak görür. Akabinde bu mertebenin teslimiyet, karşılık beklemezsizin iyilikte bulunma, Allah uğrunda eziyet çekerken sabretme, arınmışlık, Allah için sevmeye ve Allah için buğzetmeme (kin beslememe) gibi niteliklerini belirtir. Bu nitelikleri rıza mertebesine ulaşmanın gerekleri olarak görür (2017, s. 467).

Rıza kavramı üzerinden rivayet edilen hadisler incelendiği zaman ise yine esas gayenin Kur’an’ı Kerim’in işaret ettiği şekilde Allah rızasını ve razılığını kazanmak üzere olduğu görülür. Buna bir örnek olarak Abdullah b. Amr’ın naklettiğine göre, Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: “Allah’ın rızası babanın rızasından geçer. Allah’ın memnuniyetsizliği de babanın memnuniyetsizliğinden geçer.” (T1899, Tirmizî, Birr, 3) ⁴. Söz konusu hadisşerifte rıza(lık) ve razı(lık) kavramları, birinci derece akraba bağı üzerinden sosyal bir alana işaret etmektedir. Bu ayrıntı İslam’da rıza(lık) ve razı(lık) kavramlarının, bireyin ailevi ve akraba ilişkilerinde sosyal hayatını

2 <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Leyl-suresi/6075/17-21-ayet-tefsiri>

3 <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/En%C3%A2m-suresi/841/52-ayet-tefsiri>

4 <https://hadislerleislam.diyaret.gov.tr/sayfa.php?CILT=4&SAYFA=179>

ve gündelik ilişkilerini, yaşadığı çevrede hangi rol ve karakterde, nasıl düzenleyip şekillendireceği ile ilgili olduğunu gösterir. Bu anlamda söz konusu kavramın düzenleyici tarafıyla toplumsal olduğu kadar bireyin karakter inşasında İslami bir ahlaki düstur olarak da ön plana çıktığı görülür. Yine başka bir hadiste oruç ile rıza arasındaki bağ, şöyle aktarılmıştır: Resulullah, iftar ettiği zaman şu duayı okurdu; “Ey Allah’ım senin rızan için oruç tuttum ve senin rızkınla orucumu açıyorum.” (Ebû Dâvûd, Sıyâm, 23).⁵ Ticari ilişkiye örnek olarak verilen bir hadiste rızanın ikili ilişkilerde ve alacak verecek gibi sosyal hayatın temel pratiklerinde İslam dininin bir gerekliliği olarak Ebû Saîdi el-Hudrî tarafından şöyle aktarılmıştır: “Resulullah ‘Satış her iki tarafın rızasıyla olur’ diye buyurdu.” (6632). Burada ise gündelik sosyal hayatın her alanındaki ticari pratiklerde adil bir ilişki ve tarafların karşılıklı memnuniyeti için rıza(lık) ve razi(lık) önemine dikkat çekildiği görülür. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde bu konu, *İmam Cafer-i Sâdık Buyruğu*’nda anlatılan ve Alevilik-Bektaşilikte de adil bir toplum tasavvuru olarak sunulan “rıza şehri” teması altında detaylandırılacaktır. Zira 1257 yıl önce yazılan bu kitapta ortaya konulan toplum tipi, sınıfsız ve kölelerin olmadığı bir modeldi. Hz. Muhammed’in İslam’ı tebliğ ettiğinde işaret ettiği en önemli ölçüt ise “Üstünlük ancak ‘takvâ’dadır.” anlayışıydı. Kur’an der ki:

Ey insanlar! Biz sizi bir erkekle bir kadından yarattık. Birbirinizi tanıyıp sâhib çıkmanız için milletlere, sülâlelere ayırdık. Şunu unutmayın ki Allah’ın nazarında en değerli, en üstün olanınız, takvâda en ileri olanıdır. Muhakkak ki Allah her şeyi bilir, her şeyden hakkıyla haberdardır (Hucurât Suresi, 13).

Bu anlayışın işaret ettiği toplum modelinin nasıl olması gerektiğini, İmam Cafer es-Sadık “Rıza Şehri” adlı toplum tasavvuru ile sunmuştur.

2. Alevilik-Bektaşilik İnanç ve Tasavvufi Yapısında Rıza Kavramının Teolojik ve İrfani Temelleri

“Rıza” kavramı, Aleviliğin ve Bektaşiliğin inanç ve tasavvufi yapısında hem sözlü hem de yazılı gelenekte merkezî bir konuma sahiptir. Başta nefesler, deyişler, buyruklar ve menakıpnameler olmak üzere Alevi-Bektaşî edebiyatının farklı türlerinde sıkça karşılaşılan bu kavram, yalnızca bireysel bir ahlaki tutumu değil, aynı zamanda inanç topluluğu içerisindeki ilişkileri düzenleyen temel bir ilkeyi ifade eder. Özellikle “rıza(lık)” ve “razi(lık)” vurgusu, Alevilik ve Bektaşilikte talibin yol erkânına dâhil olabilmesi, ilim ve irfan talebinde bulunabilmesi ve nihayetinde hakikate (Allah’ın rızasına) erişebilmesi için başvurması gereken asli bir ölçüt olarak ön plana çıkar. Bu düsturun güçlü bir şekilde somut olarak görünür olduğu yer, cem meydanıdır. Alevi-Bektaşî inancında meydan, Hak-Muhammed-Ali meydanıdır. Mekândan meydana geçişin ilk aşaması rıza iledir. Mürşit ve rehberin uhdesinde gerçekleşen ibadette kible, cemaldir. Dolayısıyla meydan bir kurban yeridir ve yapılan ibadette miraca varmak esastır. Bu yolculuk ise talibin nefinden sıyrılarak bir gönüle girmek ve gönülden sırra ve sırdan ruha ulaşarak Hakk’a göç etmektir. Hakk’ın huzurunda dara durup tekrar halka dönmektir. Tüm bu döngünün vuku bulduğu meydan marifet

5 <https://ia903407.us.archive.org/20/items/hadis-kitaplari-diyamet/40HadisteRamazan.pdf>

mevduanıdır (Korkmaz, 2007: s. 88). Marifete ulaşmaktaki maksat ise onun sahip olduğu evvela tüm makamlara ulaşmaktır. Buyruk’a göre ise marifet makamı 10’dur.⁶ İşte bu 10 makamdan biri de her daim teslim ve rızada olmaktır (Özmen, 1998, C.1, s. 400). Hakikat kapısı içinde de yer alan rıza(lık) ve razı(lık), Hz. Ali’nin şanını gösteren bir haslet olarak ön plana çıkar. Buyruk’a göre, hakikat kapısı talibin kendi iradesi dışında Tanrı vergisi olarak gönülden doğan anlam, sezgi ve bilgidir. Bir nevi marifet makamından geçmiş talibin kâmil insan olma yolunda ulaşacağı bir irfan mertebesidir. Hz. Ali’nin diğeri adı “toprağın babası” anlamına gelen Ebû Turab’dır. Toprak, Alevi-Bektaşilikte kendi ayıbını görmek, başkasının ayıbını örtmek ahlaki düsturu ile sembolize edilir. Dolayısıyla rıza üzere olmak bu anlayışı destekleyen hakikat kapılarından⁷ biri olarak kabul görür (Özmen, 1998, c. 1, s. 415). Aynı şekilde *Buyruk’a* göre, on iki farz içinde değerlendirilen rıza(lık) ve razı(lık) özünde rızaya teslim olunması, Tanrı’dan gelene razı olunması ve belalara sabredilmesi şeklinde yer alır (Zelyut, 1990, s. 314-315).

Bektaşî olmanın bazı kural ve kaideleri vardır. Önce muhip, sonra derviş, baba, halifebaba ve dedebaba şeklinde silsile devam eder. Ama bu silsileye dâhil olmanın pek çok ahlaki sınır, kaide ve aşamaları vardır. Evvela destur almak esastır. Destur almak, bu yola girmek için alınan bir icazettir. Bu icazeti almadan önce bilinmesi gereken 19 sorunun cevaplanması ve bilinmesi esastır. Bu sorulardan 19’uncu sorunun cevabında tevellâ ile Hakk’ın rızasına ermenin esasına yer verilir.

Tevellâ⁸ ve teberrâ’nın⁹ başka mânâsı yok mudur?

Vardır, o da (Emr-i bilma’rûf ve nehy-i anil münker)dir. Tevellâ Hakk’ın rızası, mâsivâdan tecerrüd, yani teberrâ da nehy edilen şeylerden nefsi beri kılmak demektir (Sunar, 1975, s. 106).

Rıza kavramının güçlü bir teolojik anlam bulduğu bir diğeri alan ise Aleviliğin ve Bektaşiliğin inanç ve tasavvufi yapısında yer alan telkin metinleridir. Tarikat telkini, telkin tembihi ve ikrardan talibe telkin gibi aşamalarda “rıza(lık)” ve “razı(lık)” güçlü bir ahlaki düstur olarak ön plana çıkar. Örneğin bu üç telkin türünde mürşide rıza ile teslim olmak esastır.

Tarikat Telkini: Allah eyvallah kapısında, döktüğün varsa doldur. Ağlattığın varsa güldür. Yıktığın varsa kaldır. Doğru gez. Dost gönlünü incitme. Mürşide teslim-i rıza ol. [...] Allah Eyvallah (Özmen, 1998, c. 3, s. 528-529).

Tembih Telkini: “Erenler meydanında pir huzurunda mürşidine teslim- i rıza oldun mu? [...] Sureti Hak’tan görünüp, dünya menfaatleriyle gözünü kamaştırarak münafıkların sözlerine aldanıp erenler yolundan uzaklaşırsan mahşer günü yüzün kara olsun mu (Özmen, 1998, c. 3, s. 528-529).

6 Marifet Makamları: 1) Edep, 2) Hayat, 3) Sabır, 4) Kanaat, 5) Utanmak, 6) Cömertlik, 7) İlim, 8) Teslim ve rızada olmak, 9) Marifet, 10) Kendi özünü bilmektir.

7 Hakikat Kapıları: 1) Turab olmak, 2) İradet, 3) Eline, diline, beline sahip olmak, 4) Seyir, 5) Tevekkül, 6) Sohbet, 7) Sır, 8) Rıza, 9) Düşünce, 10) Tanrı özlemini yürekte çıkarmamadır.

8 Tevellâ: Hz. Muhammed, Hz. Ali ve Ehl-i Beyt ve Hakk erenlere dostluktur (Sunar, 1975, s. 106).

9 Teberrâ: Hz. Muhammed, Hz. Ali ve Ehl-i Beyt ve Hakk düşmanlarını düşman tutmaktır (Sunar, 1975, s. 106).

Alevi-Bektaşî inancında görgüden geçme, baş okutma ve ikrar tazeleme, talibin iradesini mürşidin rızasında eriterek Hak, Muhammed, Ali makamına teslimiyeti ve ruhsal arınmayı ifade eder. Bu teslimiyet; şeriat, tarikat, marifet ve hakikat dâhil olmak üzere her biri bir hizmet ve haslete karşılık gelen sembolik temsillerle yapılandırılır; özellikle marifet burada rıza ekseninde anlam kazanır. Sürecin sonunda ortaya konulan rıza lokması ise ilahi rızaya yönelişi, manevi birlikteliği ve toplumsal dayanışmayı simgeler.

Bireysel bir yönelim olarak talibin izleyeceği ve ahlaki tekamülüne katkı sunacağı ve “Usûl-i aşere”¹⁰ adı verilen tasavvufî kaidelerde de “rıza(lık)” ve “razı(lık)” düsturu ön plana çıkar. Sırat-ı müstakim yolcuları usûl-i aşere düsturlarını dikkatle tatbik etmeye memurlardır. Bu yolun sonunda talibin kötü vasıflardan arınarak rabbani sıfatlara bezeneceğine ve kâmil insan olma yolunda mesafe alınacağına inanılır. *Şeyh Safî Buyruğu*’nda rıza odaklı bu durum daha açık bir örnek ile şu şekilde açıklanmıştır. Bu yaklaşım, rıza kavramının Alevi-Bektaşî yaşam biçimindeki yerini pratikte göstermesi açısından diyaloglar hâlinde “Yol ehli kimdir?” konusu çerçevesinde somut ve net bir açıklama sunar:

Şeyh Sadreddin sordu:

-Ya Şeyh! Hak ehli kimlerdir ve Hak ehli olan nasıl olmalıdır?

Buyurun işitelim ve bilelim.

Şeyh Seyyid Safî buyurdu:

-Kim bir kavme benzerse ondandır

Yani bu tarikat içinde olan kişi rızasız hiçbir iş yapmamalıdır. Öyle ki bir bahçede ağaçtan düşmüş bir elma görseler o elmayı almamalıdır. Eğer bahçıvan olan kişi elmayı alıp kendi rızasıyla yolcuya verirse, yol ehli olan kardeşler bu durumda elmanın kıymetini ödemediğini görmüşlerdir, kıymetini verirse alabilir. Bu yol içinde olan kişi gerektir ki rıza ehli ola her işinde rızayı araya, eğer böyle olmazsa yol mürtedir (Şeyh Safî Buyruğu, 2015: s. 131-137).

Şöyle hikâye edilmiştir ki, günlerden bir gün Şeyh Seyyid Safî arkasında talipleri olduğu halde yürürken bir bahçede ağaçta üç elma olduğunu görmüş; ancak gezinti dönüşü o ağaçta üç elmadan birinin olmadığını görmüş ve bahçıvanla aralarında şöyle bir konuşma geçmiştir:

Şeyh Safî:

-Bu ağaçta üç elma vardı, birisi şu an yok, ne oldu?

Bahçıvan:

-Şahim! Düştü.

Şeyh Safî:

¹⁰ “Usûl-i Aşere” Kuralları: Tövbe, Zühd, Tevekkül, Kanaat, Uzlet, Zikr, Teveccüh, Sabır, Murakabe, Rıza (Özmen, 1998, c. 4, s. 735).

-Kopardılar mı, yoksa kendi mi düştü?

Bahçıvan:

-Şahım! Kendi düştü.

Şeyh Safî:

-Peki, o düşen elmaya ne oldu?

Bahçıvan:

-Bir sufiye verdim.

Şeyh Safî:

-Peki, o mu istedi, yoksa o istemeden sen mi verdin?

Bahçıvan:

-O istemeden ben verdim.

Şeyh Safî:

-Kıymetini verip mi aldı, yoksa vermeden mi aldı?

Bahçıvan:

-Şahım! Değerini verip aldı.

Şeyh Safî:

-Parasını istedin mi, yoksa o kendiliğinden mi verdi?

Bahçıvan:

-Şahım! İstemeden verdi.

Şeyh Safî her türlü noksanlıktan münezzehtir Hak Teâlâ Hazretleri'ne şükürler edip şöyle söyledi:

-Elhamdulillah! Aliyyun veliyullah! Süfîlerim rahmâniymiş şeytânî değilmiş (Şeyh Safî Buyruğu, 2015, s. 131-137).

Bu bağlamda rızalık, Alevi-Bektaşî öğretisinde yalnızca Tanrı'nın rızasını kazanmayı hedefleyen metafiziksel bir yönelim değil; aynı zamanda insan-insan, insan-toplum ve insan-doğa ilişkilerini kuşatan etik bir ilke olarak şekillenmektedir. Yazılı metinlerde rıza, çoğu zaman ikrar, adalet, kul hakkı ve gönül kavramlarıyla birlikte ele alınmakta; yolun sürdürülebilirliği ve cem erkânının meşruiyeti açısından vazgeçilmez bir unsur olarak sunulmaktadır.

Alevi ve Bektaşîlere göre rıza ile hareket etmek, Hz. Ali'yi örnek almak anlamına gelir. Konuya ilişkin pek çok Alevi-Bektaşî dede ve babaları Hendek Savaşı'nda Hz. Ali ile Abdü Vedd oğlu Amr arasında geçen şu olayı dilden dile ve nesilden nesile aktarmışlardır. Zira Gölpinarlı bu olayı *Mü'minlerin Emiri Hz. Ali* adlı eserinde özetle şu şekilde yer vermiştir:

Hz. Muhammed'in ordusu ile müşriklerin ordusu karşı karşıya geldiğinde

zamanın en zalimi olan Abdü Vedd oğlu Amr, Hz. Muhammed'in ordusuna meydan okur. Bu meydan okumada karşısına bir er diler. Bu arzusunun iki kez deklare eder, her seferinde Hz. Ali gönüllü olsa da Hz. Muhammed, Hz. Ali'nin meydanına çıkmasına gönüllü razı gelmez. Zira Hz. Muhammed, amcası olan Ubeyd'i Bedir'de ve amcası olan Hamza'yı Uhud'da şehit verdiği için Hz. Ali'yi de kaybetmeyi istemez. Fakat bu meydan okuma iki ordu arasında psikolojik üstünlük açısından mühimdir. Zira Hz. Muhammed buyurmuştur ki; Hz. Ali'nin Hendek'teki Abdü Vedd oğlu Amr'a olan darbesi tüm cinlerin ve meleklerin ibadetlerinden daha hayırlıdır. Amr, üçüncü çağrısında Hz. Ali, Hz. Muhammed'i razı eder ve er meydanına çıkar. Bu karşılaşmada at üstünde olan Abdü Vedd oğlu Amr, Ali'yi karşısında görünce alay eder ve Ebu Talip ile olan hukukundan dolayı karşısına almak istemez. Hz. Ali onu piyade olarak at üstünde inmesini ve cenge davet eder. Bu davet, Amr'u öfkelenir. Bu sırada Amr, etrafına korku salmak adına indiği atın ayaklarını tek kılıç darbesiyle kökünden koparır. At, acı içinde kıvrılırken bunu gören İmam Ali, Amr'ın hamle yapmasını bekler. Amr, tek hamlesi ile Hz. Ali'nin kalkanını parçalar. Hamle sırası Ali'ye geldiğinde Hz. Ali, tek kılıç darbesiyle Amr'ın bir ayağını dizlerinden koparır. Yerde sürüklenmek izzetinefsine ağır gelen Abdü Vedd oğlu Amr, Hz. Ali'ye yalvarır ve işini bitirmesini ister. Hz. Ali'nin öfkelenip Amr'ın işini bitirmesi için Abdü Vedd oğlu Amr, İmam Ali'nin o mübarek yüzüne tükürür. Hz. Ali, Amr'ın bu davranışından dolayı özüne öfke gelir, öfkesinin geçmesi için Amr'dan uzaklaşır ve öfkesinin geçmesini bekler. O sıra Amr, yerde can çekişmeye devam ediyordur. Tekrar Amr'ın yanına gelen Ali'ye Abdü Vedd oğlu Amr, sorar; neden işimi bitirmiyorsun, zelil ve rezil oldum askerlerime beni bu hâlden kurtar ve işimi bitir, der. Hz. Ali şöyle cevap verir; ben Zülfikar'ı ancak Allah rızası için kaldırır ve onun rızasıyla indiririm. Fakat sen bu davranışınla beni öfkelenirdin. Eğer ki bu öfkeli hâlimle seni öldürseydim kendi nefsimi Allah'ın rızasının önüne geçirmiş olurdum. Zira ben Allah'ın Arslanı'yım nefsimin değil. Allah'a ait işlerde ortaklık uygun değildir. Hiddet ve öfke padişahlara padişahtır fakat o bizim kölemizdir. Ali'nin bu fazileti karşısında pek çok müşrik etkilenir İslam ordusunun safına geçer (1990, s. 30-35).

Hz. Ali'nin Hendek Savaşı'nda Abdü Vedd oğlu Amr gibi dönemin zalim savaşıncısını mağlup etmesi ve bu olayda geçen öfke, nefis ve rıza teması; Alevilik ve Bektaşilik inancı içinde bir ahlaki fazilet olarak kabul görür ve pek çok eserde işlenir. Zira her dem rıza üzere olmaktan maksat Allah'ın rızasına mazhar olmaktır. Alevilikte bir ahlaki düstur olarak rızalık makamı Hz. Ali ile bir temsile kavuşmuştur. Yukarıdaki cengin dilden dile ve nesilden nesile günümüze aktarılmasındaki esas gaye, savaşta bile olursa bu ahlaki düstura olan riayetın önemine işaret eder. Aynı riayet, müminin günlük işlerinde de istenir, arzu edilir.

Rıza(lık) ve razı(lık), Alevi toplulukların bir geleneksel yasa etrafında örgütlendiği ve kimliklerini de koruyabildiği toplumsal kurumlar içinde önemli bir ahlaki düstur olarak gördükleri bir kural olmuştur. Bu duruma en somut örnek rıza merkezli bir ritüel olan "dardan indirme erkânı" veya "helallik alma erkânı"dır. Bu uygulamanın ritüel olarak ceme yansımaları Dedekargınoğlu şöyle aktarmaktadır:

Canlar, dedemiz geldi postuna oturacak, biliyorsunuz ki bizim inancımızda kul kuldand razı olmadıkça Allah kuldand razı olmaz. Dede, postuna oturup görevine başlamadan önce

'Bu dededen razı mısınız?' diye sorar. Eğer cemaat 'Biz razıyız, Hak da razı olsun!' diye rızalık verirse: Dede de cemaate 'Hak sizden de razı olsun.' der ve Post Dedesine şu gülbangi verir: Bism-i Şâh, Allâh, Allâh. Hizmetin kutlu olsun, yardımcın Hak-Muhammed-Ali olsun. Hak Muhammed-Ali, seni doğruluktan ayırmasın. [...] Adaletin Hz. Ali'nin adaleti olsun. Haksızı görüp gözetmeyesin. Doğrudan yana olsun. [...] (2012, s. 143).

Alevilerin tarikat erkânı içinde rızalığın bir ahlaki düstur olarak ritüel yansıması, dardan indirme erkânı başka bir deyişle dar erkânıdır. Rıza kavramının tüm taraflarıyla anlam bulduğu bu uygulama konu çerçevesinde önemli bir örnek teşkil etmektedir.

Alevi ve Bektaşilerde vefat eden -inancın diliyle aşka gark olan- talip, muhip ve yol önderleri için düzenlenen bu erkânın gayesi rıza(lık) almaktır. Kusur ve günahlarının vefat ettikten sonra gün yüzüne çıkmasını istemeyen talip aynı zamanda bu dünyada işlediği günahlarla veya kul hakkıyla ulu divana gitmek istemez. Bu nedenle söz konusu ritüel, talibin içinde yaşadığı toplumun rızalığını alması ve razı olmuş olarak toprağa verilmesini içeren bir süreçtir. Bu durum, vefat eden talibin ulu divanda hesap günü alınıp ak şekilde hesaba çekileceği gibi hâlâ vefat etmeyen diğer muhiplerinin de toplumsal sorumluluğunu artıracak bir rıza(lık) ve razı(lık) uygulaması olarak ön plana çıkar. Bu erkân; merhumun salih amelleriyle yâd edildiği ve yaşadığı zaman içinde kendisinde hakkı olanların divanda durup, vârisleri tarafından hak sahiplerine haklarının teslim edilip helallik alındığı bir süreci kapsar. Erkândan sonra kurbanların tığlandığı ve misafirlere lokmaların ikram edildiği bir süreç ile sonuca bağlanır (Rençber, 2020, s. 31). Bu uygulamayı Dedekargınoğlu ise şu şekilde izah etmiştir:

Alevilerde 'Dâr erkânı' ölen kişinin hayattayken geride kalanlara herhangi bir borcunun olup olmadığını veyahut diğer canlarla bir kırgınlık yaşayıp yaşamadığını belirlenmesi, bu kişilerle helalleşmesidir. Dolayısıyla ölenin Hak katında rahat ettirilmesi düşüncesiyle dardan indirme ceminin yerine getirilmesi temel görevlerden biri sayılmıştır. İnanca göre cem yerine getirilmemesi durumunda; ölen kişiden alacaklı olan ya da kendisinden rızalık alınmayan varsa; bu kişinin hakkını helal etmeyeceği için ölenin yattığı yerde rahat olmayacağına, Hakk'ın huzuruna kul hakkı yemiş olarak çıkacağına inanılmaktadır. Diğer taraftan bu yolla toplum içindeki anlaşmazlıklar, dargınlıklar, kırgınlıklar dede / pir veya baba aracılığıyla çözüme kavuşturulmaktadır. Kişiye kul hakkının yenmemesi gerektiği öğretilmektedir. Dardan indirme cemiyile ölenin maddi manevi tüm yükümlülükleri ortaya dökülür (2018, s. 319).

Rıza(lık) ve razı(lık) meydanı denilebilecek bu meydan, tam olarak mekân denilen kavramdan uhrevilik taşıması sebebiyle ayrışır. Bu mekân ve meydan ayrışması bir mana üzeredir. Aleviler ulu divan olarak tanımladığı bu yeri “*Hak, Muhammed, Ali Meydanı*” olarak görür, kıymet verir, bu bilinçle dara durur ve yol önderi tarafından taliplerin şahitliğinde hesaba çekilir. Mekân ise dünyevi veya zahirî olanı temsilen bâtni âlemden ayrılan kısımdır. Cem mühürlendikten sonra söz konusu mekân artık Hak, Muhammed, Ali meydanı yani bâtni bir âlem olur.

Sefer AYTEKİN'in yayımladığı *Buyruk* nüshasında tarikatın yol ve erkânı noktasında rızalık ve razılığa dair İmam Cafer Hazretlerinin buyurduğu şu ifadeler mevcuttur:

Eğer pir eğer talip, onlara şöyle gerektir ki yoldan dönmeyeler, tarikattan ve hakikatten hergiz çıkmayalar. Ondan sonra dembeden rıza hasıl edeler. Ve rızadan dönmeyeler. Ve bir dahi mürebbi ve musahip onlar dahi öyle gerektir ki evliyanın ayin-i erkânı ve mürşidin

sır nefesi yerini ala. Birbirinin yurduna oturup ondan sonra terk-i mal ve terk-i can ve terk-i dünya ve terk-i bed fil ve terk-i hava bunları terk edip ve teslim-i rızayı kabul edip rıza kapısında olmasalar ve erkânı tarikat ve erkân-ı maarifet ve erkân-ı hakikat ile rıza gösterip teslim olmasalar gerek pir gerek talip ikrarları caiz olmaz.” Bir kavilde Hazreti İmam Cafer Sadık buyurur ki: “Bunlar yoldan ve erkândan düşkündür. Cemden reddedip komayasınız. Tercüman ve kurban yidirmeyesiniz ve erkân çalmayasınız (1958, s. 32).

Rızalığa dayalı bu kuralların bağlayıcılığı bir erkân işleği içinde gözetilmektedir. Rıza kapısından yüz çeviren talibin akibetinin kendisine bildirildiği bu ifadelerde kavramın talip açısından dinî ve sosyal bağlayıcılığını görmek açısından normatiftir.

Buyruğun devamında rızalık ve rızalığa verdiği önem itibarıyla rızasızlığa uyguladığı yaptırımın da bir o derece sert olduğu *Buyruk*'taki ifadelerden anlaşılmaktadır. Bu yaptırımlar tarikat erkânının dışına çıkan ve rızasızlığa eğilim gösteren talipler için uygulanmıştır.

Bir talip nefisini zapt etmezse, rızasız lokmaya el sunsa veyahut kendi hatununun koyup gayri hatuna yelse cezası dokuz tarik vuralar. Kırkını şöyle uralar ki kendine kar ede. Bakisini dahi yüz görmeye tarikatta yüz gören hakikatte cüdam olur. Ve bir sufi bir suffinin rızasın yıksa incitse. Ol yıktığı yeri yapmayınca onu mürşit, mürebbi, pir, rehber kabul etmeyeler. Eğer onlar dünya çifesine tamah edip kabul ederlerse suffiler kabul etmeyeler. Ve eğer bir suffinin hak ile kendi arasında bir günah olsa pir yamacına gelip yargılansa onu bir dahi sormak erkân değildir. Eğer bir talipte kul hakkı olsa hak sahibi razı olmadıkça ol talibi görmeyeler. Ve dahi ceme düşen sohbeti pir yalnız görmek erkân değildir. Zira anda cem erenlerinin hem şefaati hem hakkı vardır. Ve eğer bir sufi günahkâr olsa pir nazarına geçip günahın bağışlatsa ve birkaç günahkâr adamlar dahi günahların ele vermeden ol sufi ile bile dursalar. Onları tekrar sormak erkân değildir. Zira birinin yüzü suyuna onu, onun yüzü suyu hürmetine yüzü, yüzünün hürmetine binin günahından geçilir (Aytekin, 1958, s. 169).

Harama el uzatan talibin tarikat erkânı içinde rızasızlığına verilen cezalara bakıldığı zaman yeni bir mürşit ve rehber tutamaması, ceme alınmaması, ceme alınsa dahi o erkânın Hak katında kabul olmaması gibi birçok yaptırımı içerdiği görülür. Rızasızlığa ve harama el uzatan talibin karşılaşacağı yaptırımlar, İslam'ın iman ve esasları çerçevesinde açık bir şekilde buyrukta dile getirilir. Özellikle ehli tarikatta “rızasız lokma yemek” marifet adap ve erkânına uygun olmayan bir davranıştır. *Buyruk*, rızasız lokmaya el uzatmayı yasakladığı gibi bunu İslam'ın iman ve esasları içinde bir cezaya da tâbi tutmuştur (Ekinci, 2004, s. 34-35). Burada yasa ile ceza arasında talibin yaşadığı ve üzere olduğu tarik içinde işlediği rızasızlığa karşılık toplumsal yaptırımı biraz açmakta fayda vardır. Hüseyin Kırmızı *Yasa'dan Buyruk'a Hak Kuramları ve Aleviler* adlı çalışmasında yasa, ceza ve insan ilişkisi üzerinden bir topluluk içinde bireyin tabi olduğu kuralları kandaş topluluklar üzerinden açıklamaya çalışır. Öyle ki her topluluğun bir siyasal niteliğinin bulunduğunu zira siyasallık olmadan topluluğun olamayacağını belirtir. Bu anlamda topluluğun kolektifliğini var edecek bir yasayı meydana getireceğini ifade eder. Bu yasa ise topluluğu düzenler ve şekillendirir (Kırmızı, 2021, s. 63-92). Özetle tarikat erkânı topluma bu açıdan uyulması gereken teolojik bir yasa sunar, bu yasa da kendi içinde bir siyasallık bulundurur. Zira bu siyasal bakış neticede bireyler üzerinden rıza şehri toplum tasavvurunu arzu eder. Bu toplum tasavvuru ise Allah'ın rızasına ulaşmış bir müminler şehri ve temiz topluma karşılık gelir.

3. Rızalık Kavramının Alevi-Bektaşî Nefes ve Deyişlerindeki İfadesi

Aleviliğin ve Bektaşiliğin inanç ve tasavvufî yapısında rıza ve razılık anlayışı, bireysel erdem in ötesinde, yol düzenini, erkân pratiğini ve toplumsal ilişkileri biçimlendiren kurucu bir ilke olarak ortaya çıkar. Bu anlayış, sözlü kültür geleneğinin temel metinleri olan düvazlar ve nefesler aracılığıyla, inanç öğretisinin ve kolektif belleğin sırlı bir anlatım kazanmasını mümkün kılar. İkrar ile temellenen; görgü, cem ve musahiplik erkânlarıyla derinlik kazanan rızalık, ezoterik bir söylem içerisinde Hak ile insan, birey ile toplum ve rehber ile talip arasındaki ilişkileri düzenleyen ahlaki bir zemin olarak görünürlik kazanır. Düvaz ve nefeslerde rıza, yalnızca manevi bir bağlılık biçimi olarak değil; adalet, paylaşma ve gönül uzlaşısına dayanan toplumsal bir mutabakat alanı olarak kurgulanır. Bu yönüyle Alevi-Bektaşî nefes geleneği, rızalık kültürünü eğitici ve dönüştürücü bir estetik dil aracılığıyla sürekli olarak yeniden üretmektedir.

Virani’ye ait bir nefeste rıza(lık) kavramıyla Hz. Ali arasında kurulan ilişki dikkat çekicidir. Hz. Ali’nin bir fazileti olarak sunulan rıza(lık), onun şahsında marifete ulaşmanın bir mertebesi olarak kabul görür. Esasen rıza(lık) ve razı(lık) alınmadan girişilen her işte verilen ikrarın çiğnenmiş olacağına ve o kişinin rıza kapısından ve ahlaki faziletlerden uzak düşeceği gibi Hz. Ali’nin birlik kapısından da mahrum kalacağına inanılır. *Virânî Divanı*’nda geçen şu dizeler rıza (rızalık) kavramının ahlaki ve irfani bir ilke olarak nasıl derinleştirildiğinin gösterilmesi açısından somut bir örnek sunar.

Bir rıza malıdır alıp sattığım

Üçler beşler kırklar bazar ettiğim

İmam- ı Ca’fer’dir dükkân tuttuğum

Ben dellalım bazarbaşım Ali’dir

Hind Yemen metain alıp satamam

Bu Rıza malıdır ölçüp biçemem

Dükkânımı her nâdâna açamam

Ben dellalım bazarbaşım Ali’dir (1998, s. 59-60).

“Bir rıza malıdır alıp sattığım” dizesi, talibin yol üzerindeki bütün fiillerinin rıza temelinde gerçekleştiğini, esasen burada satılan ya da alınan şeyin maddi bir meta değil; canın, nefsin ve iradenin Hakk’a arz edilmesi olduğunu ifade eder. Dolayısıyla rızalık, alışverişin tek ölçüsü olmakla birlikte kurulan bu ilişkide zor, korku ya da çıkar yoktur. “İmam-ı Ca’fer’dir dükkân tuttuğum” dizesiyle rızalığın dayandığı itikadi zemin açıkça belirtilir. Ca’fer-i Sâdık, Alevi-Bektaşî geleneğinde hem ilm-i bâtının hem de adalet ve ölçünün sembolüdür. Dolayısıyla burada rızalığın keyfî değil; ilme, edebe ve erkâna bağlı olduğu gösterilmektedir. “Ben dellâlım bazarbaşım Ali’dir” dizesi ise merkezî bir anlam taşır. Talip kendini yalnızca bir aracı, yani dellâl olarak görür; hüküm ve yetkinin Hz. Ali’de olmasından kasıt bir mürşide olan bağlılıktır. Bu, rızalığın nihai makamın velayet olduğunu anlatır. “Bu Rıza malıdır ölçüp biçemem”

dizesi, rızanın niceliksel ölçülere sığmadığını, gönül ve vicdan terazisiyle tartıldığını; “Dükkânımı her nâdâna açamam” dizesi ile de rızalığın herkesçe tüketilecek bir nesne değil; ikrar, edep ve bilinç gerektiren bir hakikat olduğu ifade edilir. Bütün olarak bakıldığında bu dizeler, rızalığı ahlaki bir ilke, toplumsal bir düzen ve tasavvufi bir teslimiyet olarak kurar. Alışveriş metaforu ise Alevi-Bektaşî yolunda insanın Hak ile kurduğu ilişkiyi anlatır. Rıza varsa yol vardır; rıza yoksa ne pazar kurulur ne de dükkân açık kalır.

Akın’a göre; “rıza malı” maddi ya da ekonomik bir değer olarak değil, hakikate layık olma yetkinliğiyle ilişkilidir. Rıza, ahlaki temelleri oluşmamış bir bilincin ulaşabileceği bir durum değildir; ancak içsel olgunluğa ve dengeye erişmiş canın taşıyabileceği bir anlama sahiptir. Bu nedenle rıza, insanın kendi varlığını yani canını hakikat ölçüsünde ortaya koyduğu irfani bir alanı ifade eder. Bu noktada belirleyici ölçü, hakikatin mihenk taşı olarak Hz. Ali’ye atfedilen adalet ve denge anlayışdır. Can, bu ölçü doğrultusunda sınanmadan “pazara çıkmış” kabul edilmez. Çünkü rıza, ancak ahlaki tutarlılığın korunması ve erkânın sürekliliği ile gerçek anlamını bulur (2025, s.179).

Düvazlar ile Alevi-Bektaşî deyişlerinde İnsan suresinin (Hel etâ) içeriği, ilahi rıza ve razılık vurgusu etrafında okunmakta; Cemalettin Yavuz’un düvazlar üzerine yaptığı tez çalışmasında sahadan derlenen aktarımlar, bu surenin nüzulüne dair anlatıların Alevi-Bektaşî geleneğinde rızalık merkezli bir anlam çerçevesinde yorumlandığını ortaya koymaktadır.

Üç gün boyunca Hz. Ali'nin evine sırasıyla bir miskin, yetim ve esir gelir. Hz. Ali, Hz. Fatıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin evlerinde bulunan yemekleri aç kalma pahasına onlara yedirirler; bu sebeple de üç gün boyunca aç kalırlar. Bunun üzerine Allah, İnsan suresinin şu ayetlerini indirir: ‘Yedirdikleri kimselere şöyle derler: Biz size sırf Allah rızası için yediriyoruz. Sizden bir karşılık ve bir teşekkür beklemiyoruz, çünkü biz, asık suratlı, çetin bir günden (o günün azabından dolayı) Rabbimizden korkarız. Allah da onları o günün kötülüğünden korur ve yüzlerine bir aydınlık ve içlerine bir sevinç verir (2013, s. 174).

Bu anlatı, Alevi-Bektaşî inanç dünyasında rızalığın herhangi bir karşılık beklentisi olmaksızın nefsin geri çekilmesi ve ilahi hoşnutluğun merkeze alınmasıyla gerçekleşen ahlaki ve irfani bir tutum olduğunu; İnsan suresi bağlamında ise bu tutumun Allah katında razılık ve esenlikle karşılık bulduğunu göstermektedir.

*Mûsâ-i Kâzım'dan kaynaklı, çoştu
Kuduret lokması honunda pişti
Hel Etâ Suresi hem sofrâ açtı
İmâm-ı Rızâ'ya indi bu kazan*

*Virdimizde Hel etâ okuruz âyet
Aşkımız ezelden artar be gâyet
Onlardan umarız ihsân hidâyet
Hasan-ı Hulk-i Rızâ'ya bağışla bizi (Yavuz, 2013, s. 175).*

Yukarıdaki dizelerde yer alan “Hel etâ” ifadesi, Kur’an-ı Kerim’de İnsan suresine karşılık gelmektedir. Alevi-Bektaşî kolektif belleğinde ise bu ayetin nüzul anlatısı; Hz. Ali ve Hz. Fatıma’nın oruçlu oldukları hâlde, Allah rızası için kapılarına gelen yetim, yoksul ve muhtaçlarla yiyeceklerini paylaşmalarını konu edinir. Allah rızası teması etrafında şekillenen bu anlatı, Alevi-Bektaşî inanç ve edebiyatında yalnızca tarihsel bir nüzul olayı olarak değil, Ehlibeyit imamları aracılığıyla kuşaktan kuşağa aktarılan temel bir ahlaki ilke olarak kabul edilir. Bu bağlamda söz konusu ayet; rızalık, karşılıksız paylaşım ve nefsin terbiye edilmesi gibi ilkeleri merkezine alan, cem erkânı ve Alevi-Bektaşî ahlak düzeni içerisinde anlam kazanan kurucu bir irfan ve normatif bir referans niteliğinde yorumlanır.

Alevilik-Bektaşilikte bireyin iradesini ilahi irade ile çatışmasız bir düzlemde buluşturan rıza düsturu; çıkar, korku ve ödül beklentisinden arındırılmış bir şekilde temellendirilir. Bu konuda 1551 yılında Hacı Bektaş Tekkesi’nde posta oturan Sersem Ali Baba, 19 yıllık meşihat döneminde pek çok nefes yazmıştır (Eyüboğlu, 1980, s. 156). Bu nefeslerden birinde rızanın mekânsal değil gönül temelli olduğu, Hak, Muhammed, Ali birlikteliğinden somutlaşan etik sürekliliğin insan davranışındaki karşılığında görünür kılındığı ortaya çıkar. Bu görünürlük kul hakkı gözetmek, gönül kırmamak ve toplumsal uyum yoluyla ifade edilir.

Levlâke levlâke buyurdu Allah

Dâim zıkr ederim rızâenillâh

Mü’minin kalbinde olur Beytullah

Allah bir Muhammed Ali’dir Ali (Koca, 1990, s. 228-229).

Alevi-Bektaşî düşüncesindeki tevhidin antropomistik yorumu olan “Allah bir Muhammed Ali’dir Ali” ifadesiyle rıza, bir öğretiyle karşılık bulur. Tüm bu katmanlı inşa sembiyotik bir bağlam içinde salt teolojik değil; ontolojik, ahlaki ve toplumsal ilkeler çerçevesinde geniş bir anlamlar dünyasının kapısını aralar.

Şah Hatâyî’nin bir nefesinde ise rıza kavramı, ilahi bir yetkilendirme ile mürşidin şahsında söz ile ortaya çıkar. Burada mürşit bağımsız bir ilahi kaynağa sahip olmamakla birlikte Hakk’ın nefesinin, hakikatin söze ve irşada dönüşmüş hâliyle bir değer ortaya koyar. Teolojik olarak bu Hakk’ın insanda zuhur etmesidir. Dolayısıyla mürşidin nefesi rızaya dayalı bir temsil yetkisinin sonucudur. Şöyle ki;

Mürşidin nefesi Hak nefesidir

Mürşid sözün tutmayanlar âsidir

Mürşidin rızâsı Hak rızâsıdır

Hak deyüp tuttuğum yoldan ayrılmam (Şah İsmail Safevî 1956, s. 5).

Mürşidin rızasıyla kurulan bilinçli bir ahit olan ikrar, sözlü bir beyanın çok ötesinde bir sözleşmedir. Bu ahdin bozulması; yol ve erkâna karşı bir tutarsızlıkla olur. Dolayısıyla düşkün olan kişi asi olur, bu asilik siyasal ve hukuki bir kopuş değil, hakikat düzenine karşı iradi bir kopuş olarak görülür. Dolayısıyla rıza, sadakat ve süreklilik gerektirdiğinden talip ile mürşit arasında bir uyum aranır. Zira mürşit, Hakk’ın rızasını keyfi olarak belirleyen bir otorite değil, Hakk’ın rızasının tecelli

ettiği bir makam olarak kabul görür. Bu sayede “rıza-yı İlahî” toplumsal bir zeminde görünürlük kazanmakla birlikte soyut bir metafizik hedef olmaktan daha da öteye geçer. Talibin yol ve mürşit üzerinden kurduğu ilişki tipi iradi ve bilinçli olup gönüllük içerir. Dolayısıyla talibin attığı adım rızaya karşı pasif bir adım ve körü körüne bir bağlılık değil, bilinçli bir ahlaki duruş ile taçlanmış olur. Bu sebepten Hatâyî'nin dile getirdiği nefeste yer alan rıza, salt bir hoşnutluktan öte hakikatle kurulan sürekliliğin bir biçimidir.

Pir Sultan Abdal'a nispet edilen bir deyişte rıza kavramı çerçevesinde yola talip olan bir kişinin nefesine karşı vereceği mücadelede ne kadar iradi yani rıza ile hareket edeceğinin sınavını verir. Şöyle ki;

Güzel aşık cevrimizi

Çekemezsin demedim mi

Bu bir rıza lokmasıdır

Yiyemezsin demedim mi (Gölpınarlı, 1969, s. 65).

Yola talip olmuş aşk iddiasındaki kişi bu yola rıza ile yani iradi bir teslimiyet, bilinçli bir kabul ve ikrarla kazanılan bir hâl ile girer. Alevi-Bektaşî nefes geleneği bu anlayışı güçlü bir mecaz ile dile getir. Dolayısıyla zahirî olarak beşerî bir aşk gibi görünen anlam bâtnî okumalarda talip, yol, Hak ilişkisiyle ön plana çıkar. Pir Sultan Abdal'a atfedilen bu dörtlükte lokma yalnızca paylaşılan bir yiyecek değildir, helallik ve rızalık ilişkisi üzerine kurulu sembiyotik bir bağı da temsil eder. Burada lokma ve rızalığın karşılık bulduğu anlam; gönüllü kabul, içsel olgunluk ve toplumsal mutabakat çerçevesinde inşa olunduğu gerçeğidir. O hâlde rıza, bireysel bir onay değil, toplumsal dengeyi sağlayan bunu da bir erkân ile koruyan ahlaki bir düsturdur.

Hacı Bektaş Veli'nin halifelerinden olan ve daha çok Osmanlı Devleti'nin kuruluş tarihiyle karşımıza çıkan Abdal Musa, Anadolu'yu irşat eden önemli mutasavvıf şairlerden biridir. Ona atfedilen şu didaktik dizelerde rıza düsturu güçlü bir şekilde görünür:

Her kimin çırağın yaksa Hak yakar

Rızaya baş koyup teslim'in takar

Aslımız On İki İmam'a çıkar

Babamız her kim var Ali'den gayrı (Özkırımlı, 1985, s. 70-71).

Abdal Musa'nın bu dörtlüğünde rızalık kavramı ibadetin meşruiyet zemini, ikrar ve teslimiyetin ahlaki bir ölçütü olarak sunulur. Fakat bu ölçüt, On iki İmam ve Hz. Ali merkezli bir bağlayıcılıkla konumlandırılır. Zira Hz. Ali, Alevi-Bektaşî inancında adaletin, ilmin ve velayetin timsali olarak kabul görür. Hz. Ali için atfedilen “Baba” kavramı da biyolojik değil irfani bir rehber olarak sunulur. Rıza ilkesi burada ikrar vermekle uyumlu olacak şekilde “baş koymak” ifadesiyle anlam bulur. Zira Bektaşîliğin temel ilkelerinden biri de “Her ne yaparsan, Hak rızası için yap.”tır (Temren, 1994, s. 232-233).

Devriye, nutuk, düvaz imam, elif-nâme ve nefes gibi tasavvufî Türk edebiyatı türlerinde başarılı örnekler veren Noksani'de rızalık teması keza didaktik bir

çerçevede sunulur:

Kâzım ile yedi deryaya girdik

Rıza kapısından behište yettik

Umman 'a kavuştuk katarı kattık

Naci deryasında gâh dürdaneyi (Atalay, 2000, s. 7).

Noksani, talibin manevi yolculuğunu (seyrüsülük) yani hakikate ulaşmasını rıza üzere olmaya bağlamıştır. Talibin veya muhibbin (yol aşığı) şikayetsiz ve itirazsız biçimde yolun her türlü zorluğuna razı olmasıdır. “Behişt” ile daha hayatta iken rıza üzere olmanın ve dünyayla kurulan ilişkinin rıza düsturuyla olmasından kaynaklı cenneti yaşama hâlidir. Zira yaşanan hayat bu anlamda rızalık düzeni içinde ve çevresinde yaşama hâline karşılık gelir. Talibin ferdi varoluşu daha sonra umman ile “cem”de erimesi ile sonuçlanır. Dolayısıyla rızalık, talipte bazen dürdane (inci) bazen de sıradan bir can olmasıyla mutlak bir kemali değil, sürekli yeniden üretilen ve yeniden inşa hâlini ön plan çıkaran bir duruma karşılık gelir. Noksani, özetle bu dizelerde tıpkı rıza şehrinde (bir alt başlıkta) olduğu gibi Hak ile kul arasında ontolojik bir denge kurarken toplumsal olarak da talibin cem içinde sıradanlığıyla adaleti ve gönül birliğine vurgu yapar. Bu anlayış rızayı bir son değil, Hakk’a ve hakikate erişmede insanı yolun kendisi olarak konumlandırır.

4. Alevi ve Bektaşî İnanç Dünyasının Toplum Tasavvuru: Rıza Şehri

Alevi toplumunun kolektif belleğinde bir ahlaki ölçüt olarak beliren “Rızasız lokma yeme!” veya “Musahipsiz lokma yeme!” gibi söylemlerin üzerine inşa edilmiş ahlaki düsturun esasında vermek istediği anlam bütünlüğü, *Alevi İnanç Dünyasının Toplum Tasavvuru: Rıza Şehri* teması altında verilecek anlatıda daha iyi anlaşılacaktır.

“Rıza Şehri” adlı toplum tasavvuru, çalışmanın başından beri anlatılan temel düşünceyi belki de en iyi açıklayan örneklerden bir tanesidir. Bu toplum tasavvuru aynı zamanda “temiz toplum” adı verilen gayeye varmanın bir ön koşulunu ve yöntemini sunar. Alevi ve Bektaşî inanç dünyasının mana âleminde rıza(lık) ve razı(lık) kavramının kendini tam olarak hissettirdiği bu şehirde, birey üzerinden genele yayılan rıza(lık) ilişki tipinin her şeyden önce bireyin kendi özünden başladığını görebiliriz. Kendi özünü kendi iç âleminde dara çeken talibin daha sonra bir mürebbi huzurunda vereceği ikrar ile hem toplum hem de kendi nefesine karşı yerine getirmesi gereken sorumluluklar hatırlatılır. Talip, içinde yaşadığı toplumdan ve mürebbisinden gizli saklı işleyeceği haksızlıkların en nihayetinde bir ayna misali yüzüne vurulacağı gerçeğinin bilincinde olur. Bu bilinçle bâtında ve zahirde verdiği ikrara karşı sadakatini koruyan talip ve talip topluluğu sonuç olarak bir rıza toplumunu meydana getirir.

Tarih boyunca filozoflar ve politikacılar tarafından onlarca toplum tasavvuru dile getirilmiştir. Özünde bu toplumların genel düzen ve işleyişi incelendiğinde, ortak prensip olarak belirledikleri ana gaye; huzurlu, müreffeh, adaletli, eşitlikçi, sevgi ve saygı dolu ve barış içinde bir toplum ideali görülür. Bu toplum tasavvurlarından belirlenen hedeflere ulaşmak için yasalarla belirli sorumluluklar bireylere ya da kitlelere öğretilmeye çalışılır. Alevi ve Bektaşî anlam evreninde sunulan temiz

toplum idealinde hareket noktası kişinin kendisi, mürebbisi ve yaşadığı toplum ile olan ilişkisini düzenleyen dinî normlardır. Sınıfsız bir toplum modeli sunan bu inşada üstünlük ancak takvadadır. Miskinliğe yer olmayan ve solidarist bu toplum düzeninde samimiyet, dürüstlük ve gönüllük esaslı ortaklaşacı bir yaşam esas alınır.

Korkmaz (2013)'ın *Yorumlu İmam Cafer Buyruğu* adlı çalışmasından alınan "rıza şehri" anlatısı özetle şu şekilde sunulmuştur:

Bir zamanlar bir sûfi dünyaya seyahate çıkar. Bir gün yolu, bir kente düşer. Bu kent, şimdiye değin gördüğü kentlere benzemiyordur. Sabah zamanı herkes işine gücüne gitmekte, sessizlik içinde yaşam sürmektedir. Kentin alışılmamış bir düzeni vardır. Sûfi kentin bu düzenini görünce şaşır kalır. Öyle ki yaklaşıp birine bir şey sormaya cesaret edemez. Karnı acıkmıştır. Kenti gezerken bir fırın görür. Ekmek almak için içeri girer. Fırıncıya para uzatarak ekmek ister. Ama fırıncı hayretle paraya bakar. 'Nedir bu? Biz bunu kaldırmak için yıllarca uğraştık, büyük savaşlar verdik. Anlaşılan sen rıza kentinden değilsin, dünyalı olmalısın' der. Fırıncı, sûfiyi görevlilere teslim eder. Ona, bu kente para pul geçmediği anlatılır. Kentin ulularının toplandığı meclise götürürler. Sûfi, ihtişamlı bir binaya götürüleceğini sanır. Sessiz bir köşede küçük bir yapıya götürürler. Yerlere basit kilimler serilmiştir. Ak sakallı ulular, bağdaş kurmuş kentin sorunlarını tartışmaktadırlar. Devamında Sûfi kentte konuk edilir. Karnını doyururlar. 'Burada para pul geçmez. Burası rıza kentidir. Rızalıkla her istediğini alır, her istediğini yaparsın,' derler. Ayrıca da aylak oturmamasını, çalışmasını isterler. Sûfi bir süre sonra bir kadınla tanışır. Onunla buluşmaya giderken, bir nar bahçesinden birkaç nar koparır. Bu arada aceleden bazı dalları da kırar. Kadın narları görünce şöyle der: 'Beni düşündüğün için sağ ol. Ama o bahçenin yerini, varlığını ben de biliyorum. Canım isteseydi gidip ben de alabilirdim. Şimdi benim canım istemiyor. Bu narlar burada boşuna çürüyecek. Başkalarının hakkını boşuna çürütmüş olacağız. Narları koparıırken bahçeye de büyük zarar vermişsin. Oysa daha dikkatli davranıp bahçeye zarar vermeyebilirdin. Burada senden kimse bir şey kaçırıyor ki. Sen bu kente ayak uyduramazsın.' Sûfi rıza kentinden atılır (2013, s. 179-182).

Söz konusu anlatının yorumuna gelindiği zaman rıza(lık) kavramı bütünsel olarak üç ilişki tipi üzerinden açıklanmaktadır. Birincisi kişinin kendisi ile olan rızalığı yani sufinin pir önünde ikrar verirken özü ile hesaplaşıp kendini yargılaması olayıdır. İkinci olarak kişinin toplum ile olan rızalığı ve toplumun ondan razılığdır. Mezkûr eserde bunun kurallarının net olduğu; kişinin eline, diline ve beline sahip olması gerektiği şeklinde ifade edilir. Üçüncüsü kişinin dâhil olacağı çevreyle başka bir deyişle tarikatla olan rızalığıdır. Girdiği yolun ilkelerini kabul etmesi ve hür irade ile zorlama olmadan kendi rızasıyla karar vermesidir. Yol erkânı içinde bu ilişki ağı ise ancak musahiplikle sağlanır. Bu yolda amaç ahiret kardeşliği tutup canı, malı ortak etmek ve saygıyı, sevgiyi kıyamete kadar devam ettirmektir. Tarikat erkânı içinde verilen rıza(lık) ikrarı konusunu İmam Cafer Sadık şöyle ifade etmiştir: "İster pir olsun ister talip olsun bütün tarikat ehlinin her an rıza ile iş yapması gerekir. Kendi aralarında rıza oluşturmaları gerekir. Ve rızadan dönmemeleri gerekir (Korkmaz, 2013, s. 184)". "Rıza Şehri", talibin mürşidiyle kurduğu ilişki ve mekân-birey uyumu açısından bir yaşam modeli sunar. Bu model aynı zamanda talibin ahlaki gelişimini tamamlayacağı ve öz iradesini güçlendireceği bir otokontrol yetisidir. Rıza(lık) üzerinden meşveret ya da toplumla istişare, bireye diğer yandan katılımcılık, özgür irade ve kolektif akıl gibi pek çok yeti ve duyarlılık sunmaktadır. Esas unutulmaması gereken nokta

ise tüm bu sağlıklı toplum ilişkisinin temelinde rıza(lık) ve razı(lık) yani hür irade ve gönüldaşlığın vurgusu olduğudur. Bu gönüldaşlık birliği doğurur, birlik gücü, güç ise diriliği ve sürdürülebilirliği oluşturur. Her lafzında bin bir hikmeti taşıyan gönül erenlerin tarihi tecrübeleriyle söyledikleri irfani sözlerin temel vurgusu, genel itibarıyla birlik ve beraberlik olmuştur. Bu tema altında her şeyden önce tüm dinlerin kabul ettiği Tanrı ve onun İslam Peygamberi aracılığıyla ümmet-i Muhammed’e Kur’an’da verdiği toplumsal mesajı Fecr suresi 28. ayette görülür. Ayet şöyle der: “Dön Rabb’ine, razı etmiş ve razı edilmiş olarak!” (Fecr Suresi, 89/28).

Halk menkıbelerini gerçek olaylar dizisi altında okumak Alevi ve Bektaşiliğin kolektif belleğinin anlaşılmasına engel olur. Normatif bir tarih anlayışıyla masa başında determinist değerlendirmeler yapmak genel olarak bazı bilişsel kategoriler üzerinden olaylara hâkim olunmasına yardımcı olabilir fakat mikrotoplumsal ilişkileri ve onların anlam evrenine dâhil olunmasına yetmez. Halk kültüründe anlatılan inanç ve bu inançlar üzerinden inşa edilen menkıbelerdeki olaylar, kahramanlar, aktörler ve bu olaylar dizisi içinde gelişen unsurlar sürekli değişse de bütün olarak aynı ahlaki normları ve tavsiyeleri verir. Aleviliğin ve Bektaşiliğin inanç ve tasavvufi yapısında yüzyıllarca anlatılagelen ve bir ruhani meclis tipolojisi sunan “Kırklar Meclisi” bazı normatif bakışlar üzerinden değerlendirilerek bu konuda yanlış kanaatlere varılmaktadır. Elbette bu sadece temel fikri vermek adına bir örnektir. Bu sorunsal bakış örneklerini eski Türk destanları üzerinden de çoğaltmak mümkündür. Burada verilmek istenen temel fikir, bir toplumu anlamak için onun taşıdığı inancı yine onun dünyasından (emik) bakarak çözümlenektir. Bu emik bakış, bizi bir toplumun kendi dünyasında olayların onlar nezdinde ne anlama geldiklerinin, onayladıkları anlatının hangi yönleriyle ilgilendiklerinin görülmesini sağlar. İşte tam da bu anlamda yargılayıcı değil çözümleyici ve yorumlayıcı bir bakış esastır. Bu duruma bir örnek olarak çalışmanın konusu bağlamında bir erkânname üzerinden Seyit Derviş Tur’un yayıma hazırlanmış olduğu *Erkânname* adlı çalışmasında Bakara suresininin 207’nci ayeti referans alınarak bir temellendirme şu şekilde verilmiştir:

Hz. Muhammed için, İslam için, insanlık için, bütün tehlikeleri canı pahasına olsun göze alan Hz. Ali, Hz. Muhammed’in hırkasına bürünmüş yatağında düşmanların gelmesini bekliyor. Katil grubu, Allah’ın ilahi mucizesi olarak, Hz. Muhammed’in evden çıkıp gittiğini göremezler. Gece hayli ilerledikten sonra topluca Hz. Muhammed’in yattığı eve baskın yaparak içeri girerler ki onu öldürsünler. Yatağa saldıran müşrikler, Hz. Ali’nin fırlayıp yalın kılıç karşılıklarına çıkışını görünce şaşkına dönerler. Hz. Muhammed’in nerede olduğunu sorduklarında, sert bir şekilde Hz. Ali’nin tepkisiyle karşılaşılır. Korkularından Hz. Ali’ye yanaşamazlar ve Hz. Muhammed’i aramaya koyulurlar. İşte o zaman Hz. Ali için Bakara suresininin 207’nci ayeti, şöyle ifade ediyor: “İnsanlar arasında Allah’ın rızasını kazanmak için canını verenler vardır. Allah böyle kullarına karşı şefkatini esirgemez, mükâfatlandırır (2012, s. 58).

Buradaki anlatının toplum nezdindeki alımlanması, Hak karşısında batılın ya da iyinin karşısında kötünün zail olduğu veya olacağı şeklindeki inançtır. Temel nokta ise iyinin ve doğrunun yanında duranların Allah’ın rıza buyruğuna nail olacaklarıdır.

Tasavvuf ve fütüvvet nazariyesi üzerinden de ön plana çıkan rızalık ahlakı, bizlere kavramın muhteva ve sınırları açısından İslam din ve kültürü içindeki kapsayıcılığı göstermektedir. Süleyman Ateş’in çevirisini yaptığı; Ebu Abdi’r-Rahman Muhammed

İbn el-Hüseyin es-Sulemi 'ye ait *Tasavvufia Fütüvvet* adlı eserin ikinci cüzünde şöyle denilmektedir: “Fütüvvet gereklerinden biri de zikrin, kulun dışına ve içine tesir etmesidir. Zikrin dıştaki etkisi, hudu ve huşu; içteki etkisi de rızadır” (1977, s. 37). Söz konusu çalışmanın devamında fütüvvetin gereklilikleri anlatılırken rızalığa dair şöyle bir vurgu vardır:

Muhammed ibn Abdillâh yoluyla Cüneyd'in şöyle dediğini işittim: “Herkesin değeri, amacına göredir. Amacı dünya olanın değeri hiçbir şeydir. Amacı ahiret olanın değeri, genişliği göklerle yer arası kadar olan cennettir. Amacı Allah rızası olan kimsenin değeri göklerde ve yerde ancak Allah'ın rızasıdır. Onun değeri başka bir şeyle ölçülmez (1977, s. 69).

Yüce Allah buyurmuştur: “Allah'ın rızası her şeyden büyüktür.” (Tevbe Suresi, 72). Kara, bir çalışmasında rızalığı psikolojik iyi oluş bağlamında ele alarak “kabul etmek” ilkesi etrafında hem dinî hem de psikolojik bir anlayışı harmanlayarak açıklamaya çalışır. Bu ise tasavvufi yorumlardan yola çıkarak acı olayları, olumsuz yaşam deneyimlerini metanetle karşılayacak bireyin karşı karşıya kaldığı olumsuz durumlarla baş etmesinin psikolojik iyi oluşlarına işaret eder. Bu süreci ise kişisel gelişim yolculuğunda tevekkülün duygular üzerinden kontrolü daha da kolaylaştırmanın bir aracı olarak görür. Rıza ile ilintili kavramlardan olan hoşnut olma, hayatı anlamlı bulma, ahlaki olgunluk kazanma gibi inançlı inşalarda rıza kavramının dinî içeriğinin birey üzerindeki olumlu psikolojik etkilerini inceler (2021, s. 575-593). Bu vesile ile hayatının her anında rıza ile hareket eden talip, çevresiyle daha sağlıklı bir ilişki ve iletişim kuracaktır. Bu sürecin neticesinde, talip toplulukları arasında mikro da olsa bir rıza topluluğu oluşacaktır. Rıza kavramının kullanım amaçları, anlamı ve sınırlarına göre kullanımı çalışmanın sonuç kısmında detaylandırılmıştır.

Sonuç

Rıza(lık) ve razı(lık) kavramları, Alevi-Bektaşî inanç ve düşünce dünyasında hem zahirî hem de bâtnî boyutlarıyla merkezî bir konuma sahiptir. Umumi anlamda sözlüklerde “hoşnutluk” ve “hoşnut olma hâli” şeklinde tanımlanan bu kavramlar, ilk bakışta bireyin iradesine dayalı bir tercih ve kabullenme durumunu ifade eder. Ancak bu zahirî anlam, kişinin sorumluluklarından kaçmasına veya fena fiillere rıza göstermesine cevaz veren bir teslimiyet biçimi olarak anlaşılmalıdır. İslam düşüncesi açısından bu tür bir yaklaşım, hakikatte bir gâflet hâli olarak değerlendirilmiştir. Dolayısıyla rızalık, yalnızca iradi bir hoşnutluk değil; ahlaki sorumluluk, bilinçli tercih ve yükümlülük bilinciyle birlikte ele alınması gereken bir kavramdır.

Tasavvufî bağlamda rızalık, serazat bir iradenin değil; terk-i can ve terk-i mal anlayışıyla Allah’ın rızasına mazhar olmayı hedefleyen derin bir teslimiyet hâlinin ifadesidir. Bu teslimiyet, Allah’a itirazı terk etmeyi ve O’nun takdirine bilinçli bir kabullenişle yönelmeyi içerir. Kur’an-ı Kerim’de rıza(lık) ve razı(lık) kavramlarının 33 surede doğrudan veya dolaylı olarak 73 kez zikredilmesi bu kavramın İslam düşüncesindeki derinliğini ve ahlaki ideal insan (insan-ı kâmil) tasavvuruyla olan yakın ilişkisini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda rızalık tek taraflı bir kabulleniş değil, karşılıklı sorumluluk ve yükümlülükleri içeren bir kabul görme hâlidir.

Alevi-Bektaşî terminolojisinde rıza(lık), ağırlıklı olarak tasavvufî bir mahiyet taşır ve kimi metinlerde bir makam, kimi kaynaklarda ise ulaştırılması gereken bir hâl olarak tanımlanır. Bab-ı rıza, tac-ı rıza, teslim taşı gibi kavramlar, rızalığın hem bireysel hem de kolektif boyutlarını sembolize eder. Cem erkânlarında rızalık, ahlaki bir sistem olarak somutlaşır; özellikle dardan indirme erkânı ve lokma paylaşımı sırasında taliplerin birbirlerinden razı olma hâli esas alınır. Bu yönüyle rızalık, yalnızca bireysel bir erdem değil, toplumsal düzeni kuran temel bir ilke olarak işlev görür.

Alevi-Bektaşî inancında rıza(lık) ve razı(lık), üçlü bir ilişki tipolojisi içerisinde anlam kazanır: Kişinin kendi özüyle, toplumla ve tarikatla olan rızalığı. Bu bütüncül yapı, rızalığı bireysel arınmadan toplumsal barışa uzanan bir ahlaki sistem hâline getirir. Son kertede bu anlayış, “rıza şehri” olarak adlandırılan ideal toplum tasavvurunu besler. Kur’an’ın müminler arasında barışı emreden ilkesinin Alevi-Bektaşî düşüncesinde rıza(lık) ve razı(lık) düsturu ile pratiğe döküldüğü görülmektedir. Bu düstur, insan, toplum ve doğa arasında denge ve barışı tesis etmeyi amaçlayan vahdet merkezli bir inanç ve yaşam modelini görünür kılmaktadır.

Kaynakça | References

Akın, B. (2025). *Alevilikte Temel Kavram ve Terimler-I* (1 b.). (C. Erdem, Dü.) Çanakkale: Paradigma Akademi.

Atalay, A. A. (2000). *Erzurumlu Halk Ozanı Noksani Baba*. İstanbul: Can Yayınları.

Aytekin, S. (1958). *Buyruk*. Ankara: Emek Basım ve Yayınevi.

Bilgiz, M. (2020). Kur'ân-ı Yaşamaya Dair. *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*(16), 21-38.

Deдекargınođlu, H. (2012). *Dede Garkın Süreğinde Cem* (2 b.). Ankara: Yurt Kitap Yayınları.

Deдекargınođlu, H. (2018). Alevilerde Dâr'dan İndirme Cemi (Dâr Erkânı): Dede Garkın Süreği Örneği. A. Ç. Erginer, & O. Kurtođlu (Dü.), *IV. Uluslararası Alevilik ve Bektaşilik Sempozyumu Bildiriler Kitabı* içinde (s. 319-342). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Diyanet İşleri Başkanlığı. (2024). *Kur'an-ı Kerim Meali*. <https://kuran.diyanet.gov.tr> adresinden alındı

Duymaz, A. (2019). Geleneksel Anlatılarda Bir Şaman/Sufi Silahı: Tahta Kılıç. 9. *Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri*. 2, s. 181-195. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Ekinci, M. (2004). Aleviliğın Temel Kaynaklarından Biri Olan Buyruk'un İman ve İslam Esasları Açısından Bir Deđerlendirilmesi. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13, 7-41.

Es-Sulemi, İ. H. (1977). *Tasavvufta Fütüvvet*. (S. Ateş, Çev.) Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.

Eyüboğlu, İ. Z. (1980). *Bütün Yönleriyle Bektaşilik (Alevilik)*. İstanbul: Yeni Çığır Yayınları.

Gölpınarlı, A. (1969). *Pir Sultan Abdal Hayatı, Sanatı, Eserleri* (3 b.). Ankara: Varlık Yayınevi.

Gölpınarlı, A. (1990). *Mü'minlerin Emiri Hz. Ali*. İstanbul: Der Yayınları.

Kaplan, D. (2015). Şeyh Safi Buyruğu. *Kitâb-ı Menâkib-ı Şerif Kutbu'l-Ârifin Hazreti Şeyh Seyyid Safi*. Ankara: TDV Yayınları.

Kara, E. (2021). Rıza Kavramının Pozitif Psikoloji Açısından İncelenmesi. *Dini Araştırmalar*, 24(61), 571-593.

Keskiođlu, O. (1987). *Nüzulünden Günümüze Kur'an-ı Kerim Bilgileri*. Ankara: TDV Yayınları.

Kırmızı, H. (2021). *Yasa'dan Buyruk'a Hak Kuramları ve Aleviler*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Koca, T. (1990). *Bektaşî Alevî Şairleri ve Nefesleri (13. Yüzyıldan 20. Yüzyula Kadar)*. İstanbul: Maarif Kitaphanesi.

Koca, T. (1990). *Bektaşî Alevî Şairleri ve Nefesleri (13. Yüzyıldan 20. Yüzyula Kadar)*. İstanbul: İstanbul Maarif Kitaphanesi ve Matbaası.

Korkmaz, E. (2007). *Dört Kapı Kırk Makam*. İstanbul: Anahtar Kitaplar.

Korkmaz, E. (2013). *Yorumlu İmam Cafer Buyruğu*. İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi.

Özkırmırlı, A. (1985). *Alevilik-Bektaşîlik ve Edebiyatı*. İstanbul: Cem Yayınevi.

Özmen, İ. (1998). *Alevî Bektaşî Şiirleri Antolojisi C. 1-8 (Cilt 1)*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.

Öztürk, Y. N. (2013). *Surelerin İnîş Sırasına Göre Kur'an-ı Kerim Meali*. İstanbul: Yeni Boyut Yayınları.

Rençber, F. (2020). Alevî-Bektaşî Geleneğinde ‘Dârdan İndirme Erkânı’: Adıyaman Örneği. *GİBTÜ İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, 1(1), 31-49.

Sunar, C. (1975). *Melamilik ve Bektaşîlik*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Şah İsmail Safevî. (1956). *Hatayî Divanı (Edebî Hayatı ve Nefesleri)*. (S. N. Ergun, Dü.) İstanbul: Maarif Kitaphanesi.

Tabatabaî, A. M. H. (2017). *El Mizan Fi Tefsir-İl Kur'an* (Cilt 1). (V. İnce, Çev.) İstanbul: Kevser Yayınları.

Temren, B. (1994). *Bektaşîliğin Eğitsel ve Kültürel Boyutu*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Tur, S. D. (2012). *Erkânname*. İstanbul: Can Yayınları.

Virânî. (1998). *Virânî Divanı ve Risalesi (Buyruğu)*. (A. A. Atalay, Dü.) İstanbul: Can Yayınları.

Yavuz, C. (2013). *Alevî Bektaşî Geleneğindeki Dîvâzimamlar Üzerine Bir Araştırma*. Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Yazır, E. H. (2023). *Nüzul Sırasına Göre Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meali ve Muhtasar Tefsiri*. (H. Döndüren, Dü.) İstanbul: Çelik Yayınevi.

Zelyut, R. (1990). *Öz Kaynaklarına Göre Alevilik*. İstanbul: Anadolu Kültür Yayınları.

Dijital Kaynaklar

<https://kuran.diyadinet.gov.tr/tefsir/Leyl-suresi/6075/17-21-ayet-tefsiri>

<https://kuran.diyadinet.gov.tr/tefsir/En'%C3%A2m-suresi/841/52-ayet-tefsiri>

<https://hadislerleislam.diyadinet.gov.tr/sayfa.php?CILT=4&SAYFA=179>

<https://ia903407.us.archive.org/20/items/hadis-kitaplari-diyadinet/40HadisteRamazan.pdf>